

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА БЕЗ СУДОВОГО РІШЕННЯ

SOME ASPECTS OF THE REGULATION OF THE ARREST OF PROPERTY WITHOUT A COURT DECISION

Здрок О.І., ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено аналіз чинного кримінального процесуального законодавства щодо регламентації обмеження права власності без судового рішення під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна. Висвітлено проблемність застосування арешту майна на підставі рішення Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погоджене прокурором а також застосування арешту майна на підставі рішення прокурора в умовах воєнного стану.

Виокремлено ряд проблем в регламентації попереднього арешту майна, а саме: 1) невизначеність в ч. 9 ст. 170 КПК, переліку невідкладних випадків, коли може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; 2) не наділення інших керівників органів досудового розслідування (органів Національної поліції; органів безпеки; органів Державного бюро розслідувань) або їх заступників а також прокурорів повноваженнями щодо накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах під час розслідування інших тяжких або особливо тяжких злочинів; 3) не поширення механізму попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах на випадки необхідності забезпечення цивільного позову; 4) невизначеність процесуального статусу фізичних та юридичних осіб, на майно та кошти яких допускається накладення попереднього арешту; 5) недосконалість процедури погодження рішення Директора НАБУ (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (далі - БЕБ) (або його заступника) про накладення попереднього арешту на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб з прокурором, а також не визначеність форми цього рішення та вимог, які до нього пред'являються, адже в ст. 110 КПК йдеться лише про рішення слідчого, дізнавача та прокурора.

Запропоновано внести зміни до КПК України, а саме – до ч.2 ст. 16 та ч. 9 ст. 170, щодо можливості застосування арешту майна і без судового рішення а також щодо конкретизації норм, які регламентують попередній арешт майна та розширення переліку суб'єктів, що наділені повноваженнями його застосування, оскільки існуюча невизначеність в законі не сприяє дотриманню принципу правової визначеності та може призвести до порушення прав, охоронюваних ЄКПЛ, Конституцією України та КПК, а саме - права осіб володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Ключові слова: недоторканність права власності, захід забезпечення кримінального провадження, арешт майна, попередній арешт майна, воєнний стан.

The article analyzes the current criminal procedural legislation regarding the regulation of restriction of property rights without a court decision when applying a measure to ensure criminal proceedings in the form of seizure of property. The problematic of the use of seizure of property on the basis of the decision of the Director of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (or his deputy), the Director of the Bureau of Economic Security of Ukraine (or his deputy), agreed by the prosecutor, as well as the use of seizure of property on the basis of the decision of the prosecutor under martial law, are highlighted. A number of problems in the regulation of the preliminary seizure of property have been singled out, namely: 1) uncertainty in Part 9 of Art. 170 of the Code of Criminal Procedure, the list of urgent cases when a preliminary seizure of property or funds in the accounts of individuals or legal entities in financial institutions can be imposed; 2) not giving other heads of pre-trial investigation bodies (bodies of the National Police; security agencies; bodies of the State Bureau of Investigation) or their deputies and prosecutors with the authority to impose a preliminary arrest on property or funds in the accounts of individuals or legal entities in financial institutions during the investigation of other grave or especially grave crimes; 3) not extending the mechanism of preliminary arrest to property or funds in the accounts of individuals or legal entities in financial institutions in cases of need to secure a civil claim; 4) uncertainty of the procedural status of individuals and legal entities, on the property and funds of which a preliminary arrest is allowed; 5) imperfection of the procedure for approving the decision of the Director of NABU (or his deputy) Director of the Bureau of Economic Security of Ukraine (dal- BEB) (or his deputy) on the imposition of preliminary arrest on property and funds in the accounts of individuals or legal entities with the prosecutor, as well as the uncertainty of the form of this decision and the requirements that are imposed on it, because Article 110 of the CPC refers only to the decision of the investigator, investigator and prosecutor.

It is proposed to make changes to the CPC of Ukraine, namely, to Part 2 of Art. 16 and Part 9 of Art. 170, on the possibility of using the seizure of property and without a court decision, as well as on the specification of norms, which regulate the preliminary arrest of property and the expansion of the list of entities vested with the powers of its application, since the existing uncertainty in the law does not contribute to the observance of the principle of legal certainty and may lead to a violation of rights, protected by the ECHR, the Constitution of Ukraine and the CPC, namely, the rights of persons to own, use and dispose of their property.

Key words: inviolability of property rights, measure of ensuring criminal proceedings, arrest of property, preliminary arrest of property, martial law.

Постановка проблеми. Серед основних засад кримінального провадження, законодавець передбачив також і недоторканність права власності, реалізація якої регламентується чисельними нормативними-правовими актами, зокрема: ст.ст. 7, 16 Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК) [1], ст. 40 Конституції України [2], Протоколом 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [3] та правовими позиціями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] а також згідно зі ст. 8, 9 КПК, визнаються джерелом права, а їх застосування та врахування є обов'язковим під час здійснення кримі-

нального провадження для усіх правозастосувачів. Відповідно до вищезазначених нормативних джерел, можна зробити висновок про те, що держава гарантує забезпечення права власності, однак в окремих випадках - дозволяє його обмежувати або навіть позбавляти, зокрема- під час застосування арешту на майно, що полягає в тимчасовому, до скасування у встановленому КПК порядку, позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном за наявності підстав, що передбачені в КПК.

Відповідно до ст. 16 КПК обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК. Виключенням з цього правила є, згідно з ч. 2 ст.16 КПК, лише тимчасове вилу-

чення майна. Проте законодавець в ст. 170 КПК дозволяє без судового рішення обмежувати право власності також ще і під час здійснення арешту майна.

Так, на сьогодні, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, правовими підставами обмеження права власності під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна є ухвала слідчого судді чи суду про арешт майна (ч.1 ст. 170 КПК) та 2 додаткові підстави:

1) рішення Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погоджене прокурором, про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах (ч.9 ст.170 КПК);

2) постанова керівника органу прокуратури, якщо відсутня об'єктивна можливість виконанням слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 170, 173 КПК України в умовах воєнного стану (ч.2 ст. 615 КПК України) [5; 6].

Пропонуємо більш детально розглянути можливість застосування саме додаткових підстав, оскільки їх застосування не узгоджується зі ст. 16 КПК України.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Недоторканність права власності як конституційна засада кримінального провадження після прийняття нового КПК України досліджувалася в працях Г. М. Куцкір; Н. С. Моргун, А.В. Дрозд та інших. Накладення арешту на майно після 2012 року стало предметом дослідження в роботах М.В. Лепей, В. І. Фаринника, А.В. Котової, А.І. Баженової та інших, проте на монографічному рівні досі відсутні роботи, в яких би досліджувалися питання реалізації засади недоторканності права власності під час накладення арешту на майно, зокрема в умовах воєнного стану та під час застосування попереднього арешту на майно.

Метою статті є науковий результат, щодо окремих аспектів регламентації застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна без судового рішення.

Так, відповідно до ч. 9 ст. 170 КПК, у невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення сліdkової конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (далі-НАБУ) (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (далі- БЕБ) (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Однак, законодавець передбачив, що невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор повинен звернутися до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Якщо у визначений строк прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

Можливість застосування попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб з'явилася ще у 2014 році, коли було прийнято Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» [7]. Ця норма зазнавала змін вже тричі – в 2015 році, коли парламент прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [8], у 2016 році, у зв'язку з прийняттям Закону України від 18 лютого 2016 р. «Про внесення змін до Кримінального

та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» [9] та у 2021 році – на підставі Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів» [10], проте досі невірними залишаються ряд питань, на які в своїх працях вже неодноразово звертали увагу науковці [11; 12; 13 та ін], а практичні працівники лише це підтвердили під час проведення анкетування. Найгострішими з них, на наш погляд, є наступні: 1) невизначеність в ч. 9 ст. 170 КПК, переліку невідкладних випадків, коли може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; 2) не наділення інших керівників органів досудового розслідування (органів Національної поліції; органів безпеки; органів Державного бюро розслідувань) або їх заступників а також прокурорів повноваженнями щодо накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах під час розслідування інших тяжких або особливо тяжких злочинів; 3) не поширення механізму попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах на випадки необхідності забезпечення цивільного позову; 4) невизначеність процесуального статусу фізичних та юридичних осіб, на майно та кошти яких допускається накладення попереднього арешту; 5) недосконалість процедури погодження рішення Директора НАБУ (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (далі- БЕБ) (або його заступника) про накладення попереднього арешту на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб з прокурором, а також не визначеність форми цього рішення та вимог, які до нього пред'являються, адже в ст. 110 КПК йдеться лише про рішення слідчого, дізнавача та прокурора. Ці та інші прогалини свідчать про недосконалість підстав та процесуального порядку накладення попереднього арешту на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб. Така невизначеність в законі не сприяє дотриманню принципу правової визначеності та може призвести до порушення прав, охоронюваних ЄКПЛ, Конституцією України та КПК, а саме - права осіб володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [14].

Щодо другої підстави, то у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [15]. У ст. 64 Основного Закону України також встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 41 Конституції України. Відповідно до статті 15 ЄКПЛ, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, Україна може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією ЄКПЛ, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Отже заборони про відступ від Прото-

колу 1, який регламентує недоторканність права власності в ЄКПЛ не має, а Україна ще 28.02.2022 року проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ЄКПЛ [16]. Саме тому можливість існування додаткової підстави застосування арешту майна в умовах воєнного стану не суперечить законодавству.

До того ж, регламентація в ст. 170 та ст. 615 КПК додаткових правових підстав застосування арешту майна узгоджується зі ст. 132 КПК, в якій зазначено, що «заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом». Тому, вважаємо за доцільним внести зміни лише до ч.2 ст. 16 КПК та викласти її в наступній редакції: «На підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, допускається тимчасове вилу-

чення майна та арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах без судового рішення» [17].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок щодо доцільності внесення змін до КПК України, а саме – до ч.2 ст. 16 та ч. 9 ст. 170, щодо можливості застосування арешту майна і без судового рішення а також щодо конкретизації норм, які регламентують попередній арешт майна та розширення переліку суб'єктів, що наділені повноваженнями його застосування, оскільки існуюча невизначеність в законі не сприяє дотриманню принципу правової визначеності та може призвести до порушення прав, охоронюваних ЄКПЛ, Конституцією України та КПК, а саме - права осіб володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
5. Здрок О.І. Арешт майна в кримінальному процесі: підстави та порядок застосування / В.В. Рогальська. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2023 С.626-629
6. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoho%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y
7. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12.02.2015 № 198-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text>
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» :Закон України від 18.02.2016 № 1019-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19#Text>
10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 7.11.2021 № 1888-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n68>
11. Мала О., Місюра Л. Накладення арешту на майно у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1(13). С. 114–121
12. Лелей М. В. Арешт майна у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 200 с.
13. Александрова В.А. Особливості застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 16(1) Том 4. С. 285-288
14. Здрок О.І. Накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах: проблемні питання. Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. КНН ДОНДУВС. Кривий Ріг, 2022. С.60-64
15. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
16. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022 р. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>
17. Здрок О.І. Підстави та процесуальний порядок обмеження недоторканності права власності під час застосування арешту майна в кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2022, № 3-4 С. 175-183